

Asia: VN/1347/2021

Arviomuistio oikeudenkäyntikuluista riita-asioissa

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Lausunnon antaminen

Oikeusministeriö on pyytänyt hovioikeudelta lausuntoa yllä mainitusta arviomuistiosta. Hovioikeus esittää kunnioittaen lausuntonaan seuraavaa.

Yleistä

Hovioikeus toteaa arviomuistion kartoittavan eri ratkaisukeinoja laajasti. Tässä vaiheessa on kuitenkin hankala ottaa tarkasti kantaa kaikkiin keinoihin, koska niiden vaikuttavuus riippuu siitä, minkälainen niiden täsmällinen sisältö tulisi olemaan uudistuksen jatkovalmistelussa.

Hovioikeus haluaa painottaa keinovalikoimassa sitä, että lainkäyttäjällä on riittävät mahdollisuudet päästä yksittäistapauksessa kohtuulliseen lopputulokseen. Tämä edellyttää sitä, että tuomari pääsee puuttumaan oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuteen viran puolesta ilman asianosaisten tekemää väitettä. Asianosaisten avustajat myöntävät vastapuolensa oikeudenkäyntikulujen määrän lähes poikkeuksetta oikeaksi, mistä johtuen kohtuullisen oikeudenkäyntikuluratkaisun tekeminen on nykysäännösten perusteella toisinaan mahdotonta. Uusien säännösten sanamuotojen ja systematiikan tulee kuitenkin olla niin selkeää, että epäyhtenäisten oikeudenkäyntikuluratkaisujen riski voidaan minimoida. Lainkäyttäjällä on oltava mahdollisuus tehdä sellainen oikeudenkäyntikuluratkaisu, jossa hävinneen osapuolen on korvattava vain asian laatuun ja laajuuteen nähden tarpeelliset oikeudenkäyntikulut.

Jatkovalmistelussa on olennaista selvittää, miksi ja missä vaiheessa prosessia oikeudenkäyntikulut kasvavat. Sen jälkeen on helpompi valita täsmälliset keinot, joilla päästään haluttuun päämäärän eli alentamaan oikeudenkäynnin kustannuksia. Hovioikeuden alustava näkemys on, että oikeudenkäyntikulujen liiallinen kasvaminen johtuu paitsi puutteellisesta prosessinjohtosta myös harpaoivasta ja tarpeettoman laajasta sekä epäolennaisia kysymyksiä käsittelevästä asianajosta. Asianosaiset saattavat oikeudenkäynnin aikana myös menetellä tavalla, joka puolin ja toisin nostaa oikeudenkäyntikulujen määrää. Toisinaan edellä mainitut ongelmat johtavat asianajoon käytettyjen tuntien liialliseen kasvuun. Näissä tilanteissa tuomioistuimen rooli oikeudenkäyntikuluratkaisun kohtuullisuuden varmistajana on korostunut. Toisinaan asianosaisten myöntämä vastapuolen oikeudenkäyntikulujen määrä toki vastaa asian tosiasiallisuutta ja perustellusti vaatimaa työmäärää.

Prosessisäännösten tarkoituksena on mahdollistaa tehokkaat menettelytavat pääasian käsittelemiseksi ja ratkaisemiseksi. Prosessisäännöksiä ei siten lähtökohtaisesti tule uudistaa oikeudenkäyntikulujen alentamisen toivossa. Hovioikeus ei siten kannata arviomuistiossa esitettyjä oikeudenkäyntimenettelyä koskevia uudistuksia, koska niiden vaikutus oikeudenkäyntikäynnin kustannusten kehittymiseen on epäselvä ja koska menettelyuudistukset saattaisivat pikemminkin aiheuttaa arviomuistiossakin esiin nostettuja ongelmia.

Hovioikeus yhtyy muistiossa esitettyihin perusteluihin siitä, miksi on aiheellista pyrkiä pienentämään oikeudenkäyntikulujen määrää ja oikeudenkäyntikuluriskiä riita-asioissa yleisissä tuomioistuimissa. Säädösuudistusta valmisteltaessa ja säännöksiä laadittaessa on kuitenkin huolehdittava siitä, että asianosaisten kynnys nostaa kanne ja saada oikeusturvaa yleisessä tuomioistuimessa ei tehtävien muutosten myötä nouse. Riskinä nimittäin on, että oikeudenkäynnit ja siten myös oikeusturvan saanti vähenevät tilanteessa, jossa asian voittanut ei lähtökohtaisesti saisikaan täyttä korvausta asiassa aiheutuneille oikeudenkäyntikuluilleen. Sen vuoksi on pyrittävä välttämään uusia ongelmia aiheuttavia ratkaisuja.

Tavoitteisiin pääseminen edellyttää hovioikeuden käsityksen mukaan tarkemmin jäljempänä eritellyin tavoin lakimuutoksia.

Keinojen arviointi

Kilpailuedellytyksiin sekä oikeudenkäyntiasiamiesten ja -avustajien toimintaan liittyvät keinot

Kokemukset nykyistä alemmista kelpoisuusvaatimuksista ovat suoranaisesti huonoja. Tällainen uudistus johtaisi todennäköisesti palveluiden laadun alentumiseen ilman oikeudenkäyntikulujen alentavaa vaikutusta. Pahimmassa tapauksessa vaikutus voisi olla paitsi yksittäistapauksissa myös kokonaisuutena päinvastainen kuin toivotaan eli oikeudenkäynnin kustannuksia korottava. Hovioikeus katsoo, että keinosta 1 tulisi jo tässä vaiheessa luopua.

Keinon 2 mukainen koulutusmäärien lisääminen ei vaikuta nykytilaan. Juristien koulutusmäärien lisäämisen vaikutusta oikeudenkäyntikuluihin on myös hankala arvioida, ja keinoon liittyy arviomuistiossakin esitettyjä ongelmia.

Keinot 3 ja 4 ovat hovioikeuden käsityksen mukaan sinänsä kannatettavia. Oikeudenkäyntiavustajat esittänevät nykytilanteessakin päämiehelleen arvion jutun ajamisen kustannuksista. Lisäksi oikeuden puheenjohtajilla on jo hyvin varhaisessa vaiheessa eli asian valmisteluistunnossa mahdollisuus kysyä asianosaisten senhetkistä oikeudenkäyntikulujen määrää ja arviota niiden muodostumisesta. Keinojen 3 ja 4 vaikutukset olisivat siten melko rajallisia.

Keino 5 ei liene mahdollinen. Se kohtelisi palveluntarjoajia yleisesti epäoikeudenmukaisella tavalla, minkä lisäksi arvonlisäveron osuus todennäköisesti kulkeutuisi jollakin aikavälillä oikeudenkäyntiavustajan käyttämän tuntiveloitusperusteen arvonlisäverottomaan hintaan. Keinolla ei siten mahdollisesti edes olisi toivottua vaikutusta.

Oikeudenkäyntikulujen määrää rajaavat keinot

Hovioikeuden näkemyksen mukaan aikaperusteinen tuntipalkkio saattaa kannustaa oikeudenkäyntiasiamiestä tai -avustajaa tarpeettomiin toimiin. Siihen nähden kulukatot voisivat tuoda asian ajamiseen myös tehokkuutta.

Hovioikeus yhtyy arviomuistiossa esitettyyn näkemykseen siitä, että keino 7 on tehokas tapa vähentää oikeudenkäyntikulujen määrää ja lisätä ennakoitavuutta. Keinon 7 mukaista säännösuudistusta voitaisiin siis lähtökohtaisesti pitää kannatettavana, mutta jatkovalmistelussa on erittäin tarkasti selvitettävä EU-oikeudelliset ja perustuslain asettamat reunaehdot ja arvioitava huolellisesti, mikä olisi uudistuksen toteuttamistapa ja mitä vaikutuksia sillä olisi paitsi yleisesti myös oikeudellisten palveluiden laatuun.

Korvattavista määristä säätäminen (keino 16) loisi oikeudenkäyntikuluriskiä niin ikään ennakoitavuutta ja vähentäisi käytännössä varmasti korvattavaksi tulevien oikeudenkäyntikulujen määrää. Keinon 16 mukainen uudistus saattaisi vaikuttaa oikeudenkäyntikulujen määrän kokonaisuuteenakin. Sen soveltaminen olisi, valitusta sääntelymallista toki riippuen, suoraviivaista ja yksinkertaista. Uudistuksen mahdolliset vaikutukset on kuitenkin selvitettävä jatkovalmistelussa erittäin tarkasti, kuten keinoa 7 käsiteltäessä edellä on todettu. Selvitettävä kysymys voisi myös olla, olisiko tuomioistuimelle mahdollista antaa asian laadusta riippuen oikeus korvauskaton ylittämiseen.

Keskeinen kysymys keskinäisriippuvuuden kannalta on se, toteutettaisiinko keinot 7 ja 16 erikseen vai yhdessä. Keino 16 erikseen tai yhdessä keino 7 kanssa olisi hovioikeuden käsityksen mukaan omiaan luomaan kuluriskin kannalta ennakoitavan ja lainkäyttäjän kannalta helposti sovellettavissa olevan järjestelmän. Näiden keinojen mukainen uudistus vähentäisi myös eri tuomioistuimista ja yksittäisistä lainkäyttäjistä mahdollisesti johtuvaa oikeudenkäyntikuluratkaisujen epäyhtenäisyyttä. Mikäli päälinjaksi valitaan jatkovalmistelussa kulukatot (keino 7, keino 16 ja osaltaan keino 17), muilla keinoilla on sen jälkeen lähinnä vähäinen merkitys. Tässä niin sanotussa kulukattolinjassa riskinä on kuitenkin palveluiden tarjonnan ja laadun heikentyminen, minkä vuoksi valmistelu vaatii erittäin tarkkaa vaikuttavuusarviointia. Siitä syystä keino 16 käyttöönotto, vaikka se olisikin lainsäädäntöteknisesti toteutettavissa nopeasti, on tämän vaalikauden aikana epärealistista.

Keino 17 ei itsessään ole kovin vaikuttava keino. Tuntipalkkiot eivät ole hovioikeuden käsityksen mukaan oikeudenkäyntikulujen määrässä merkittävin ongelma, vaan ongelmat aiheutuvat pikemminkin liiallisista tuntimääristä. Tuntipalkkioihin on jo nyt mahdollista puuttua varsin tehokkaasti. Lisäksi keino 14 mukainen viran puolesta soveltaminen antaisi mahdollisuuden alentaa ylisuuria tuntipalkkioita.

Keino 6 mukaisella oikeudenkäyntimaksun määrän alentamisella on uudistuksen tavoitteisiin nähden vain vähäinen merkitys. Pohdittava keino voisi olla laajempi mahdollisuus soveltaa tuomioistuinmaksulain 7 §:ää. Oikeudenkäyntimaksu on sitä paitsi varsin pieni kuluerä, kun verrataan oikeudenkäynnin kokonaiskustannuksia.

Riita-asiain oikeudenkäyntimenettelyä muokkaavat keinot

Voimassa oleva oikeudenkäymiskaari mahdollistaa asian laatuun ja laajuuteen nähden virtaviivaisen ja tiivistetyn riitaprosessin. Keinot 8, 10 ja 12 ovat näin ollen jokseenkin tarpeettomia. Ongelmakohtat ovat tältä osin arviomuistiossa esitetyin tavoin enemmänkin tuomioistuinkäytännöissä ja -resursseissa. Ylipäätensä olisi jo aiemmin todetulla tavalla tärkeää selvittää, miksi ja missä prosessinvaiheessa riita-asiat muuttuvat laajuudeltaan ja todistelultaan tarpeettoman laajoiksi johtaen oikeudenkäyntikulujen määrän kasvuun. Kevennetty menettely ei ainakaan vähentäisi tuomioistuimen prosessinjohtovelvollisuuksia. Siitä syystä ja ottaen huomioon mitä edellä on lausuttu nykyisten säännösten monipuolisuudesta se ei ole tarpeen.

Kirjelmöinti on usein äärimmäisen tehoton tapa jutun oikeudellisten ja riitaisten kysymysten sekä asianosaisten perusteiden selvittämiseen. Kirjallinen valmistelu on usein osoittautunut yksinkertaisesti todella hedelmättömäksi. Hovioikeus suhtautuu keinoon 10 näidenkin seikkojen vuoksi varauksellisesti. Pienissä riita-asioissakin suullinen valmistelutunti voi olla tehokkaampaa kuin kirjallisessa menettelyssä usein tarvittava moninkertainen kirjelmöinti. Pelkästään oikeudenkäyntikulujen määrän alentaminen ei ole hovioikeuden näkemyksen riittävä peruste luopua suullisuuden kaltaisesta oikeudenkäyntimenettelyn periaatteellisesta lähtökohdasta. Lisäksi muutos olisi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytysten kannalta varsin ongelmallinen.

Prekluusiosäännösten suhde oikeudenkäyntikuluihin määrän kasvuun on epäselvä, ja niiden muuttaminen saattaisi johtaa epätoivottuihin seurauksiin. Joka tapauksessa prekluusiosäännösten mahdolliset muutokset tulisi liittää lähinnä isompaan riitaprosessin muutoskokonaisuuteen. Keinosta 9 voidaan siten tämän uudistuksen yhteydessä luopua.

Oikeudenkäyntien keston lyhentäminen ei varsinaisesti ole itsenäinen keino oikeudenkäyntikulujen määrän alentamiseen (keino 11). Oikeudenkäyntien keston ja juttujen viipymisen taustalla on perustavanlaatuisia syitä, joiden ratkaisemiseen ei voida tässä uudistuksessa pyrkiä. Nykyiset prosessisäännökset sitä paitsi mahdollistavat sinällään jo nyt varsin tehokkaan prosessin. Oikeusturvan saatavuuden nopeus on toki tavoiteltava päämäärä. Siihen ei kuitenkaan ole yksittäisiä ja ratkaisuja, joilla olisi suora yhteys oikeudenkäyntikulujen määrään.

Keino 18 jää arviomuistion perusteella varsin yleistasoiseksi. Sen tarkempi arviointi edellyttäisi jatkovalmistelua. Kuluriskin ennakoitavuuden kannalta esitetyn kaltainen sääntely saattaisi olla perusteltua. Paljon jäisi kuitenkin soveltamiskäytännön varaan ja riskinä on, että riitaprosessista tulisi nykyistä raskaampi. Jossain määrin varauksellisesti on suhtauduttava siihen, kuinka hyvin määriä pystytään etukäteen ylipäänsä arvioimaan. Menettelyn raskautta lisää arviomuistiossa mainitun lisäksi myös se, että sama tarkastelu tulisi lähtökohtaisesti tehdä myös muutoksenhakuasteissa. Näihin seikkoihin nähden hovioikeus katsoo, että kyseistä keinoa ei ole tarpeen ottaa käyttöön.

Edellä lausutun perustella hovioikeus toteaa kootusti, ettei riitaprosessia muuttavat keinot vaikuttaisi kovin merkittävästi oikeudenkäyntikulujen määrään. Niiden käyttöönotto joka tapauksessa edellyttäisi sitä, että kartoitettaisiin ensin, onko prosessisäännöksiä myös muista syistä ja kokonaisvaltaisemmin tarpeen uudistaa.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun uudistaminen

Täyden korvauksen periaatteen lieventämiseen saattaa liittyä niin arviomuistiossa keinon 13 kohdalla esitettyjä kuin myös kuluriskin pelosta aiheutuvia aiemmin käsiteltyjä prosessikynnyksen nousuun ja sitä kautta oikeusturvan saatavuuteen liittyviä ongelmia. Keinolla ei myöskään suoraan pystyttäisi vaikuttamaan oikeudenkäyntikulujen määrään ja kuluvaluuteen ennakoitavuuteen. Lisäksi keinoa käyttöön otettaessa tulee huolehtia siitä, ettei oikeudenkäynnin voittanut osapuoli jäisi pääsääntöisesti oikeudenkäyntikuluratkaisun vuoksi tappiolle.

Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n soveltaminen viran puolesta keinon 14 mukaisesti olisi linjassa lähimaidemme kanssa. Hovioikeus katsoo, että se helpottaisi kuluratkaisujen tekemistä ja mahdollistaisi kohtuulliset lopputulokset nykyistä paremmin. Samalla olisi tarpeen säätää siitä, että

muutkin 21 luvun säännökset olisivat sovellettavissa viran puolesta. Oikeudenkäyntikuluratkaisut poikkeavat jo nyt jossain määrin pääasian ratkaisemisesta, eikä viran puolesta määrääminen suoranaisesti lisäisi tuomioistuimen työtaakkaa tai tekisi prosessista raskaampaa.

Hovioikeus kuitenkin korostaa, että harkintavallan jättäminen yksittäistapauksissa lainkäyttäjillä on omiaan siitä saatavien etujen lisäksi johtamaan oikeudenkäyntikuluratkaisujen epäyhtenäisyyteen. Epäyhtenäistä ratkaisutoimintaa on kuitenkin kaikessa lainkäytössä, joten riskin ei sinällään tulisi olla esteenä oikeudenkäymiskaaren 21 luvun säännösten soveltamiselle viran puolesta. Korkein oikeus on antanut oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuudesta ennakkoratkaisuja, jotka olisivat pääosin sellaisenaan uudistuksen jälkeenkin sovellettavissa. Uusien KKO:n ratkaisujen myötä harkinnanvaraisen säännöksen soveltaminen yhtenäistyisi entisestään.

Oikeudenkäyntiavustajan tai -asiamiehen on oltava sillä tavoin ammattimainen, että hän ei yrittäisi tuoda oikeudenkäynteihin, usein päämiehen toiveesta, siihen liittymätöntä ainesta. Muun ohella tästä syystä on harkittava, onko tarpeen lisätä 1 §:ään nimenomainen mahdollisuus alentaa yksittäistapauksissa korvattavaksi vaadittujen oikeudenkäyntikulujen määrää ylimitoitettun (eli ”ylellisen”) tai laadultaan puutteellisen asian ajamisen vuoksi.

Keino 15 ei sinänsä tee oikeudenkäyntikuluriskistä ennakoitavampaa, ja sen vaikutus oikeudenkäyntikulujen määriin riippuu soveltamiskäytännöstä. Keino kuitenkin tarjoaisi lainkäyttäjälle yhden vaihtoehdon. On kuitenkin mahdollista, että soveltamiskäytäntö ei pelkästään pykälän sanamuotoa täsmentämällä muuttuisi toivottuun suuntaan. Keinon vaikuttavuus saattaisi törmätä samanlaisiin ongelmiin kuin nykyisin voimassa oleva oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §.

Hovioikeus puoltaa keinon 14 käyttöönottoa ja pitää sen toteuttamista vaalikauden aikana realistisena. Se voidaan ottaa käyttöön yksinäänkin muista keinoista riippumatta. Keinon vaikuttavuus ei ole sidoksissa muiden keinojen vaikutuksiin. Samalla on mahdollista pohtia 8 b §:n sanamuodon muuttamista ja edellä mainittua 1 §:n sanamuodon muokkaamista.

Vaihtoehtoiset riidanratkaisumekanismit ja muut keinot

Keinot 19 ja 20 eivät hoida hovioikeuden näkemyksen mukaan ongelmaa itsessään. Kuluttajariitalautakunta ei ole vaihtoehto kaikissa asiaryhmissä. Sovittelun edistäminen on sinällään kannatettava tavoite, mutta se ei ole tarkoituksenmukainen tai mahdollinen ratkaisutapa kaikissa asioissa. Keinon 21 vaikuttavuus riippuu olennaisesti siitä, mihin sen arviomuistiossa viitatussa valmistelutyössä päädytään, eikä siihen voida tässä vaiheessa ottaa kantaa.

Muuta

Päämiehellä ei yleensä ole kykyä arvioida avustajansa tekemien toimenpiteiden tarpeellisuutta, eikä hänellä myöskään ole käytännössä mahdollisuutta seurata käytettyjen tuntien lukumäärän karttumista. Kyse ei siten tosiasiassa aina ole tilanteesta, jossa päämies ja avustaja olisivat sopineet avustajan palkkiosta etukäteen. Loppulaskun suuruus voi tulla päämiehellekin täytenä yllätyksenä, ja hän voi pitää sitä liiallisena. Vaikka vastapuolen korvausvelvollisuuteen voitaisiinkin puuttua, päämies joutuu käytännössä aina maksamaan avustajansa laskun kokonaisuudessaan. Hän voi siten jäädä jutun lopputuloksesta huolimatta tappiolle. Arviomuistiossa ei ole esitetty keinoja tämän ongelman ratkaisemiseksi. Nykytilanteessa päämiehen oikeusturvakeinot ovat rajalliset tilanteessa, jossa hän pitää oman avustajansa laskua liiallisena. Olisiko tähän ongelmaan mahdollista puuttua jo pääasiassa annettavan oikeudenkäyntikuluratkaisun yhteydessä?

Lausunnon valmistelu

Lausunnon ovat valmistelleet ma. hovioikeudenneuvos Samuli Nyblom ja hovioikeuden esittelijä Pauli Kataja.

Hovioikeudenneuvos Antti Vaittinen

Ma. kansliapäällikkö Heikki Hannelin

Hannelin Heikki

Vaasan hovioikeus - Lausunnon ovat valmistelleet ma. hovioikeudenneuvos Samuli Nyblom ja hovioikeuden esittelijä Pauli Kataja